

MÕNEST NAHATÖÖTLUST MÄRKIVAST MURDESÕNAST¹

VILJA OJA

Annotatsioon. Eesti kirjakeelne nahatöötlustermiin *parkima* märgib põhjaeesti murretes igasugust toornaha töötlusprotsessi üldiselt. Lõunaeesti murretes tähendab *parkima* peamiselt toornaha hapendamist puukooreleotises, kuid karusnaha saamiseks pidi nahka *pesmä*, st jahusegus hapendama. Hiiumaal ei ole kumbki neist verbidest – *parkida ega peksta* – nahatöötlustermiinina murdeomane. Hiiu- ja Muhumaal ning kohati Saaremaal tähistab toornaha parkaines ehk *tammes* leotamist *tamm*-tüveline verb. Kasukanaha jaoks aga *mäidati* toornahka *mädis*. Artiklis antakse ülevaade nende sõnade kasutusest eesti murretes, esitades võrdlusainet ka kontaktkeeltest. Seejuures analüüsitakse sõnade tähendussuhteid ja päritolu.
Võtmesõnad: eesti murded, nahaparkimine, *tamm*, *mädi*, *mäitama*, *peksuma*

1. Sissejuhatuseks

Kuna tänapäeval kodust nahaparkimist üldiselt ei harrastata, siis alustuseks väga lühike ülevaade vanaaegsest nahatöötlusprotsessist (täpsemalt vt Aamissepp 1920; Nugis 1943; Viikberg 1980; MTÜ Maavillane koduleht). Naha valik ja töötlemise viis olenesid nahakasutuse eesmärgist. Kasukanahaks võeti harilikult lambanahad, harvem muud, nt vasikanahad. Karusnaha saamiseks hapendati toornahku rukki- või kaerajahust valmistatud püdelas segus lühikest aega – eri andmeil ööpäev kuni nädal. Elastseks muutunud nahad kuivatati ja koogitseti (kaabiti nahakooguga puhtaks ja klopiti pehmeks).

Jalanõude ja paljude tarbeesemete jaoks kasutati enim veisenahka. Toorelt loomanahalt irrutati lubja- või tuhaleotises esmalt karvad. Seejärel pandi nahk mitmeks nädalaks või isegi kogu talveks puukooreleotisse hapnema. Murdekogus leiduvate andmete kohaselt on eestlased parkimissegu teinud paju-, kuuse-, pihlaka-, toominga-, tamme-, lepa-, pärna- ning kase-

¹ Uurimistööd on rahastatud projektidest ETF9367 ja SF0050037s10.

koortest. Parginõus nahku aeg-ajalt liigutati, pöörati, tambiti jms. Lõplik viimistlus toimus olenevalt naha otstarbest. Näiteks tallanahka rasvatati, siluti, siis kuivatati ja pressiti (rulliti). Puukooreleotisega taimparkimist tunti juba Vana-Indias ja -Egiptuses u 3000 aastat e.m.a. Eestis olid taimsed vahendid parkainena levinud veel XX sajandi algul (EE 7: 202).

Eesti kirjakeelsetest terminitest *parkima* ja *park* ning murretes laialt tuntud nimetustest *peksma* ja *hapatus* jms on artiklis juttu üksnes põgusalt. Põhjalikumalt käsitletakse saarte murdes nahatöötlust väljendavaid sõnu *tamm* ja *tammema* ning *mädi* ja *mäitama*, mis on tõenäoliselt paljudele eestlastele uudiseks. Analüüsitakse sõnade omavahelisi suhteid ja päritolu. Eesti murdematerjal on saadud eesti murdesõnavara kogust (EMSUKA) ja murdetekstide väljaannetest. Näited esitatakse enamasti lihtsustatud transkriptsioonis, kus III vältet osutab pikkusmärk (graavis) sõna ees ja palatalisatsiooni vastav märk (akuut) konsonandi juures ning lõunaeeesti ülipikki kõrgenenud vokaale tähistab erimärk tähe all. Sõnaraamatutest võetud teiste keelte aines esitatakse muutmata kujul.

2. Nahka *parkima* ja *peksma*

Tööprotsessi, mille tulemusel toornahast saadakse tarbeesemete valmistamiseks sobiv materjal, nimetatakse enamikus põhjaeesti murrakutes nagu kirjakeeleski *parkimiseks* ja selle töö kutselist tegijat *parkaliks*, *parkmeistriks*, *parksepaks* või *parkijaks* (EKSS 4: 181; EMSUKA). Näiteks Hää *Igaüks isi `kõike `nahka ei `parkinu, `ollid `parkijad* (MPH: 113); Vil *pargitud nahast `tehti mõlemid, `pallid (‘paljaid’) ja `rõdvaga kasukid* (EMM: 91). Samamoodi nagu eesti keeles, kasutatakse soome murretes verbi *parkata* või *parkita*, karjala keeles *parkita* või *parkittaa* ja vadjä keeles *parkita* (vt nt ALFE 3: 324, 328–330). Kitsamalt, tähenduses ‘toornahka parkainega töötlemä’ esineb *park*-tüveline verb kõikides läänemeresoome keeltes peale vepsa ja liivi. Murdematerjalis on sageli raske täpselt kindlaks määrata, kumba tähendust on silmas peetud, seepärast pole nende levikualad keeleatlase kaardil teineteisest eristatud (vt ALFE 3: 327). Vanemas lõunaeeesti murdes märgib *parkma* harilikult protseduuri jalatsite ja tarbeesemete naha valmistamiseks, mitte aga karusnaha saamiseks, nt Rõu [Sepalõõts] *oll tett pargitust eläjänahast (‘veisenahast’)* (KVVE: 326). Uuemas murdes on see verb levinud üldises (kirjakeelses) tähenduses, nt Rõu *Kitsõnahast tet’ti `kindiid ja kasukiid. Tyy pargiti är nigu `lambanahk* (KVVE: 593).

Eesti nagu ka soome ja karjala verbide aluseks on noomen *park* (sm *parkki*), mida mõlemal pool Soome lahte peetakse rootsi (< rts *bark* 'puukoor; park(aine)') laenuks (EES: 354; SKES: 493). Sama tüvega verb väljendab rootsi keeles, sh soomerootsi murretes, mõisteid '(puud) koorima' ja 'parkima (parkainega immutama)': rts *bark*, *barka* < germ **barku-* (Hellquist 1922: 31; OFSF 1: 123; SAOB: s.v. *bark*). Julius Mägiste esitas eesti sõna võimaliku allikana küsimärgiga ka alamsaksa sõna *bark* (EEW: 1940–1941). Alamsaksa sõnaraamatus leidub küll märksõna „bark”, kuid puukoorenimetuse sõnakujuks on märgitud *borke* (Grimm 2: 243; Schiller-Lübben 1: 397). Vadja murretesse on sõna tõenäoliselt laenatud eesti keele vahendusel ning karjala lüüdi murdesse soome keele kaudu (SSA 2: 316). Kutselise nahaparkija nimetused, eesti *parkal* ja soome *parkkari*, on varasemad laenud vanarootsi keelest (< vrts *barkare* id.; EES: 354; SSA 2: 316).

Kasukanaha töötlemise kohta öeldi vanemas lõunaeesti murdes 'pesmä' ning parkal oli (*naha*) 'pesjä', nt Krk [tuleks] 'lambanaha är 'pesje kätte viia; Hel *naha* 'pesjä, venelise ('venelased') 'pesseve; Nõo vanast, ku 'kaska 'nahku 'pesti, sis 'olli aput 'aisu kõik ilm täis; Ote *mud'u ei saa 'nahka 'kaskass tetä, ku ei pessetä* (EMSUKA); Rõu [Kasukanahad] 'lasti *naha* 'pesjäl 'pessä (KVVE: 326). Vahel on sama verbi kasutatud laiemalt, ka karvadeta naha parkimise kohta, nt Rõn *nahk 'lasti parksepäl ärä 'pessä, sai tsuvvanahass* ('pastlanahaks'); Räp *Pargite - - rahkess härä 'nahko vägi* 'pestölt 'pargiti rangiroomade jaoks härjanahku rasvaga töödeldult' (KVVE: 225). Võimalik, et varem on 'pesmä lõunaeesti murdes käibinud üldnimetusena tähenduses 'nahka parkima' ning 'parkma väljendas pigem mõistet 'peksma, nüpeldama, kolkima'.

Samamoodi nagu lõunaeesti murdes, väljendatakse karusnaha töötlemist liivi ja vepsa keeles: vrd liivi *pe'kseä*, vepsa *peksta* 'toornahast kasukanahka valmistada' (Kettunen 1938: 299; SVJ: 406). Karjala keeles, päriskarjala ja Aunuse murdes kasutatakse *pieks*-tüvega verbi (*piekšüä, pieksie, pieksta*) igasuguse naha kogu töötlusprotsessist rääkides, samuti nagu eesti kirjakeeles kasutatakse sõna *parkida* (KKS 4: 260–261; Makarov 1990: 264). Verb *peksma* pärineb uurali tüvest **peksä-*, karjala sõna esisilbi diftong *-ie-* (< *ē) on sekundaarne (EES: 360; EEW: 1982–1983; SKES: 536–537; SSA 2: 349; UEW: 368–369). Enamikus Uurali keeltes esinevad selle vasted tähenduses 'lööma, kloppima'. Mõistet 'nahka parkima' väljendatakse peale eelmainitud läänemeresoome keelte nõnda veel mari, permi ja samojeedi keeltes.

Karusnaha hapendamiseks tehtud jahusegu nimetati eesti murretes *apand*, *apandis*, *apandus*, *apants*, (*h*)*apatus*, *hapendis*, *hapendus*, *apetes*, *hapnik*. Näiteks Lüg *kus `lambda nahad sies õlid, sie õli appatuss, tõist `üeldi `rohkemb park* (EMS I: 382); Mar *naha apendes, `nahka apendasse seal sees* (EMS I: 383); Se *naha `peśmise `hapnik* (EMS I: 385).

3. Tamm ja tammema

Hiiumaal tavaliselt ei *pargita* ega *peksta* nahka. Hiiu murdest on küll kirja pandud üksikud teated verbi *parkima* kohta, kuid murdepärane tegusõna on hoopis *tammema*. Selline verb tuleneb puunimetusest *tamm* (< **tammi*), mille koor on teatavasti suure tanniinisaldusega ning seetõttu väga hea aine nahaparkimissegu valmistamiseks. Julius Mägiste arvates võib eesti verbi tuletusmall olla mõjutatud analoogilisest venekeelsest konstruktsioonist, mis lähtub samuti tammepuu nimetusest², vrd vn *дубить* 'parkima' < *дуб* 'tamm' (EEW: 3069–3070). Mandri-Eestis ei ole tamm sage puuliik, kuid kasvab rammusas mullas hästi suureks ning seda võimast puud on lausa pühaks peetud. Läänesaartel kohtab tammi tunduvalt enam kui mujal ning siinsed asukad on neid ka rohkem tarbepuuna kasutanud (vt nt Viires 1975: 105 jj).

Parkainet ja parkimisvedelikku märgib nimisõna *tamm* Hiiumaal, Lääne-Saaremaal ja Muhus, nt Khk *tamm `tõmbas tä (naha) punaseks ning kõvamaks `jälle*; Põi *tamm tegi naha `sitkeks ja `pehmeks*. Sõna muutevormides on tüvevokaaliks *-e* (Jäm Muh Emm Rei Phl), *-i* (Khk Kaa Mus) või *-a* (Käi Phl). Näiteks Rei *nahad `panta sügise `tamme, kevade vööda `välja*; Phl *tammetõrs*; Khk *nahad on `tammis*; Kaa *katsuti tammi `kangust*; Käi [Kuus nädalat hoiti] *tammas*; Phl *tamma tünn*; [Poisid käisid tõrres] *tamma `sõtkumas*. Tammepuu nimetus on obliikva-käänetes *e*-tüveline. Kuidas siis seletada *i*- ja *a*-lõpulisi parginimetusi? Kui nahaparkimiseks kogutud puukoori ja neist valmistatud parkimissegu tähistav noomen tuleb puunimetusest, võivad *i*- ja *a*-lõpulised vormid lähtuda mitmuse tüvest. Sisuliselt saab seda põhjendada nii, et parkaine allikast, purustatud puukoortest räägitakse mitmuse vormis ning selle järgi

² Vrd vn *дуб*, *-a* ja *-y*. m. 'mõnede puuliikide (tamme, kase, paju jt) koor, mida kasutatakse nahaparkimiseks, aga ka millegi värvimiseks'; *дуба*, *-ы*. f. 'pajukoor, mida kasutatakse naha parkimiseks', nt Leningrad: *А мама дубу драць ушѣдши.*; Aunuse murdes Karjala alal: *песню пели пока не стали дубу драць* (SRNG: 231, 232).

nimetatakse mitmuslikuna ka pargisegu. Näiteks Hiiumaal Reigi murra-
kus on pargisegust jutustades kasutatud ka *de*-mitmust: *nahad toodagse*
är, *`pantakse `tamme*. - - *toodagse kaeust vett ja `pantags jälle `nahkade*
`pääle, `tammede `pääle*. - - *kaks kolm kuud on, siis akedags `vaatama, et
kas siis nahad on `apnemas ja kas sis nahad on `tammes ka (SMT: 540).
Teiselt poolt on arvatud, et sõnakuju *tamme*- tuleneb algläänemeresoome
a-tüvelisest noomenist < ? **tom(m)a* (Itkonen 1977: 5, 11–12).

Samal alal on levinud ka *e*-, *i*- ja *a*-tüvega verbid: *t a m m e m a* (või
tammetama), nt Muh *nee nahad o sandist* ('kehvasti') *tammetot*; Emm
Nahku tammema; *t a m m i m a* (või *tammitama*), nt Khk *puu koordega*
tammidase; Mus *ma pole `kuuland, et pares enam `keskid kodu tammidaks*;
t a m m a m a, nt Phl *`Nahka `tammama; tammadi elutoas*. Noomeni ja
verbi ühendit, nagu *tammes olema, tamme sisse* (või *`tamme*) *panema*,
kasutatakse võrdväärsena *tamm*-sõnast tuletatud verbiga (*`tammema* jt).
Mõnikord vahelduvad need ühes tekstis, nt Khk *nahad on `tammis, `nahku*
tammitasse; Muh *veisse nahk tammetati ää, `pandi tamme `sisse*; Emm
Peaks nahad `tamme panema, Jüril juba tammet.

Ehkki *tamme* nimetusest moodustatud sõna viitab sellele, nagu oleks
parkaine allikaks *tammekoor*, on parkimissegu sageli valmistatud hoopis
paju, pihlaka või mõne muu puu koorest, nt Khk *paneb paeu koordega*
`tamme*; Põi *Paju kordega tammetati ää, `liutati paar kuud paju korde
vee sihes. Sama verb, *tammema* vms, võib märkida nii karusnaha kui ka
karvadeta (jalatsite, sepalõdtsa jm) naha töötlust, nt Jäm *vana tammet*
pelts ('poolkasukas') *oli seljas*; Muh *vassika nahad tammetatse tamme*
koordega ää, `ühna punaseks `lähtvad; tammetet (~ tammet) `nahka `pas-
lid; Phl *tammedod nahast `saapad*. Ferdinand Johann Wiedemanni sõna-
raamatus (1973: 1116–1117) on registreeritud *tamm* tähenduses 'parkaine,
puukoortest parkimissegu' koos näitefraasiga „paju-okse *tamme*-kooreks
tooma" ning verbid *tammema, tammetama* seletusega 'parki panema' ja
tammima 'parkima (koorepargis)'

Eesti läänepiiril pole parki ja parkimist väljendavad sõnad siiski
unikaalsed. Analoogilised nahatöötlusteterminid, mis lähtuvad *tamme*
nimetusest, esinevad liivi keeles. *Tammepuu* on liivi keeles *tām*, g sg *taṁ*,
pl liI *tōmāD³*, liL *tāmāD*. Parkainet ja puukoortest valmistatud parkimis-

³ Vokaal *ä* nimetavas ja *a* omastavas käändes osutab sõna varasemale kujule: *tammi :
*tammō-. Idaliivi mitmuse vormis *toomōd* (< *tammōt) on toimunud reeglipärane
häälikumuutus, kus helilise geminaatkonsonandi ees olev *a* > *aa* > *oo* (vt Kettunen

vedelikku nimetatakse *tamm* ja *tōma*, pl *tōmad* (Sjögren 1861: 111, 115, 230). Sellest on moodustatud pargianumaid märkivad liitsõnad *tōma-bōl'a* ja *tōma-moļ'd*, nt *tōma-bōl'as* .. *tōmiñt'ist nō'gidi* 'pargianumas tammiti nahku'. Nahaparkimise jaoks varutud paju- ja kuusekoori nimetati *tōma kùorâp* 'pargi koored', nt *tōma kùorât saittâ kùorštâi alabâst un paistâ un kûzâst* 'pargi koored sai kooritud halapajust⁴ ja pajust ja kuusest' (Kettunen 1938: 430). Liivi laused *panâb nō'gât tamâmâ* (Kettunen 1938: 408) ja *panâb nō'gât tamâmâz* (Kettunen 1938: 430) vastavad struktuurilt ja sisult täpselt eesti saartemurdelisele: *paneב naha(d) tamme*. Eesti verbi *tammida* vastena annab liivi sõnaraamat *tōmattâ* ja *tōmiñt'â*, pr *-b*, nt *nō'gât sōbât tōmiñt'â* 'nahad saavad parkitud' (Kettunen 1938: 343, 430).

4. Mädi, mädima ja mäitama

Nimisõna *mädi* esineb saarte murdes ning selle naabruses Hanila ja Karuse murrakus tähendustes 'märg mass, pori; sodi, mustus; oksarisu; viljapraht (tuulamisel)'. Kitsamas mõistes märgib *mädi* püdelat (jahu)segu naha parkimiseks, nt Põie *pani nahad mädise*; Muh *kui 'lamba nahad mädis oo*. Puukoortega parkides värvub nahk (punakas- või kollakas-) pruuniks. Kui taheti valget nahka, kasutati parkimisel *mädi*. Pealegi sai *mädi* abil teha kvaliteetsema karusnaha.

Mädi koostist on Jämaja murrakus kirjeldatud nii: *'võiti kaks 'naela rugi jahu ning poolteist 'naela 'soola vana 'lamba naha 'peele ning 'tehti sedine mädi*. Värskest segatud *mädi* ei sobi parkimiseks. Muhus õpetati nõnda: *kahessa 'päeva enne mädi seisab nõu sees, et ta ea apu oo*. Hanila keelejuht selgitab, kuidas *mädi* mõjub: *Mädi sihes lasti kasukanahad apneda, siis läksid nad koogitsedes pehmes*. Hapendusseguga nõu on Hiiumaal nimetatud *mädipütt*, Karuse murrakus *mäditoor* (*toor* 'toober'). Parkali kohta on öeldud Mustjalas *'nahka 'vaander ehk va mädi 'mihkel, kes 'nahka mädiks teeb*. Viimases lauses esineb ühtlasi noomen *mädi* adjektiivses tähenduses 'pehme, painduv' vms (EMSUKA).

1960: 127–131). Erkki Itkonen (1977: 5, 11–12) aga oletas esisilbis algupärasest *o-d: tamm* < ? **tom(m)a*; pl **tammii-* < **tommei-* ja **toomii-* < **tomei-*.

⁴ Võib-olla räägitakse hanepaju ja liivpaju või ka hundipaju hübriidist (*Salix repens, phyllicifolia* või *pentandra*) (SSA 1: 132). Kuramaa liivased rannaalad peaksid liivpaju hübriididele olema soodsam kasvukoht kui halapajudele (vt nt TVM: 350).

Denominaalne verb *mädima* märgib saarte murdes peamiselt hautades pehmenemist või ligunemist, nt Muh *õunad pani mädima* [kerisele]; *lapsed soavad 'karjas mädida* [vihma käes]; *ma pane tubaka mädima; lase pudrul veel natuke mädida; tael 'pandi kirisele mädima, vee 'sisse, et ta 'easte 'pehmeks läks; ta (tael) mädis palava vee sees, ta pole keen mette*. Naha „mädimisest” räägitakse Mustjala murraku näites: *mädis va lubjaste tooreste nahkadega*, mida võib mitmeti tõlgendada – seda verbi kasutatakse ka tähenduses 'määrima, mätserdama'. Teise sama tüvega verbi *mädistama* (nt Kse 'nahkur mädistab 'nahka) tähenduseks on koguja märkinud 'parkima' (EMSUKA).

Kausatiivses tähenduses 'pehmitama, leotama; nahku jahusegus hautama' ning 'võidma, määrima' esineb tavaliselt verb 'mäitama (Jäm Khk Muh) või 'mäidama : 'mäid-, 'mäit- (Hi). Näiteks Khk *akkame 'nahku 'mäitama, 'nahku mädisse panema*; Muh *mädiga 'mäititse 'nahku; ma ole ise 'mäitan koa, jahudega 'mäitasse*; Rei *Nüüd pole ulgal ajal änäm 'nahku kodu 'mäidat*; Phl 'lamba 'nahku mädadi mädi 'tooris. Siiski pole verbikasutus piirdunud üksnes kasukanahkade hapendamisega jahusegus, vaid mõnikord on nõnda nimetatud ka karvadeta naha töötlemist. Näiteks Muh *lõhmuspuu koordega 'mäitasse 'nahku; kui nahad ää 'mäititse, siis kile kord peal o naha ind*; Rei *Kiņnarõhmad 'tehti vanal ajal vinnat voi mäidat nahast* (EMSUKA).

F. J. Wiedemanni sõnaraamatus esineb noomen kujul *mädi*, g *mädi*, *mäe* 'meski; segu valgeks parkimiseks, parkaine', *mädi-nahk* 'valge pargitud nahk' ning Hiiumaalt verb *mäitama* 'valget nahka parkima; tubakat parkima' (Wiedemann 1973: 583–584). Varasemad õigekeelsussõnaraamatud annavad noomeni *mädi*, g *mädi* 'soga, lõga' ja sellest tuletatud adjektiiv *mädine* märgendiga „murdeline” (nt ÕS 1976: 440). Uuemates kirjakeele sõnaraamatutes (sh EKSS) seda sõna ei mainita.

J. Mägiste on eesti sõna *mädi* seostanud deskriptiivse verbiga *mätsima* ning soome sõnadega *mäsä*, *mäsy* (EEW: 1609, 1624). Eesti murdesõna *mädi* täpne häälikuline vaste soome keeles oleks Lääne- ja Põhja-Soome murretes kalamarja (või -niiska) tähistav noomen *mäti*. Nii eesti *mädi* kui ka soome *mäti* on levinud keeleala läänepoolses osas. Täenduselt ei jää need teineteisest samuti kaugele – mõlemad tähistavad mingit pehmet ollust või pudrutaolist massi. Soome *mäti* on päritolult ühendatud sõnaperega *mähnä* (? eesti *mõhn*) (SSA 2: 194; SKES 360). Ka „Läänemere-soome keeleatlases” kalamarjanimetuste kaardil on märksõna *mäti* alla

koondatud ühtlasi soome kalamarjanimetused *määhnä, mähnä*, karjala *mähnä, mähändä, mädähn, mädähmö* ning põhjavepsa *mädahm* (ALFE 3: 245–246). On muidugi võimalik, et soome *mäti, mähnä, mädähn* jms lähtuvad ühest juurest, ehkki välistada ei saa ka teistsugust lahendust, ent seda oskavad soome keele asjatundjad täpsemini otsustada. Eesti sõna *mädi* saab häälikuliselt ja tähenduse poolest seostada saartemurdelise verbiga *mäitama*. Mõlemal sõnal on lähedased vasted rootsi keeles, vrd rts *smet* 'määre, sodi' ja 'taigen', *smeta* 'määrima', 'võõpama', *smetig* 'must, määrdunud' (RES: 334). Nii nagu meie saarte murdes, on soome keeles Lääsipohja murdealal ja Peräpohjala lääneosas kasutatud sõnu *meitto* 'jahusegu naha parkimiseks' (nt Täräntö *ensin om piettä nahka meitossa* 'esmal on hoitud nahka jahusegus haudumas'), *meitota* 'hautada, valgena parkida', *meittoaminen* jms (SMSA). Etümoloogiasõnaraamatute kohaselt on soome sõnad laenatud vanarootsi või rootsi keelest, vrd vrts *smēta* (< germ *smeitan), rts *smeta*, murd *smeita* jm, sm-rts *smeta, smäit* 'määrida, võida; värvida' ja *smet, smeta* 'puderjas mass, lõga, jahukört, tainas' ning eraldi laenuna rootsi keelest on siinjuures mainitud eesti saarte murde verbi *mäidata* (EEW: 1613; SAOB: s.v. *smet*; SSA 2: 139, 157; SKES: 464).

Saksa keeles esinevad samatüvelised sõnad lühikese vokaaliga, märkides muu hulgas tähendusi 'puder v kliister kanga ja lõime tugevdamiseks' ja 'kleepuva kliistriga immutama': *Schmitze, schmitzen* < (k)asks *smette, smitte, smetten, smitten* (Grimm: 15, 1104; Gutzeit: 144–145; Schiller, Lübben: 4, 265). Tänapäeva eesti kirjakeeles tuntakse alamsaksa laenudena termineid *mett* 'kleepuv vedelik lõimelõngade immutamiseks' ja *mettima* 'lõnga metiga immutama' (EEW: 281; EKSS 3: 416; ÕS 2013: 540). Murretes on linaseemneõlist tehtud kangamääret nimetatud *mett* (Koe) ja sellega töötlemist *mettima* (Tor Plt KJn, `met'mä Kod) või *mitt* (*mit't*) ja *mittima* (Vig Aud, `mit'mä eL). Saare- ja Muhumaal ning naabruses (Var) on verbi *mättima* (Han *mettima*) kasutatud üldisemas tähenduses 'määrima' (näiteks määrima saviga, poriga, toiduga, kritseldustega vm), lisaks on Muhust kirja pandud verb *metitama* 'immutama'. Noomeni kohta on saarte murdest vaid paar teadet: Jäm *mett*, g *meti* 'rukkijahust nõrk kliister', Muh *mitt*, g *miti* 'jahu-pärmi segu' (EMSUKA). Tõenäoliselt pärineb saarte murde *mädi* eelkäsitletutega samast juurest, ent täpsem etümoloogia on ebaselge.

5. Kokkuvõte

Enamikus põhjaeesti murretes väljendab verb *`parkima* nii nahkade hapendamist parginõus kui ka toornaha kogu töötlusprotsessi. Vanemas lõunaeesti murdes märgib *`parkma* üksnes jalatsite jt tarbeesemete jaoks naha töötlemist puukoorepargiga. Nagu põhjaeesti murdes nii kasutatakse *park*-tüvelist verbi laias tähenduses ka soome, karjala ja vadja murretes. Kitsamalt, tähenduses 'toornahka parkainega töötlemine' esineb *park*-tüveline verb kõigis läänemeresoome keeltes peale vepsa ja liivi. Karusnaha valmistamise protseduuri, kus toornahka jahusegus hapendatakse, nimetatakse lõunaeesti murdes *`pesmä*. Võimalik, et varem on see sõna siin käibinud üldisemalt tähenduses 'nahka parkima'. Samamoodi nagu lõunaeesti murdes, väljendab *peks*-tüveline verb karusnaha töötlemist liivi ja vepsa keeles. Karjala murretes kasutatakse *pieks*-tüvega verbi tähenduses 'parkima' igasuguse naha kogu töötlusprotsessist rääkides.

Hiiumaal, Lääne-Saaremaal ja Muhus märgib parkainet ja parkimisvedelikku *tamm* (g -e, -i või -a) ning nahatöötlust sama tüvega verb. Selle aluseks peetakse tammepuu nimetust. Parki ja parkimist väljendavad *i*- ja *a*-tüvelised sõnad võivad lähtuda mitmuse vormist. Teiselt poolt võib tüvevokaali varieerumine kajastada varasemat sõnakuju. Analoogilised tamme nimetusest tulnud sõnad esinevad liivi keeles. Karusnaha parkimist tähistab Hiiu- ja Muhumaal ning Lääne-Saaremaal verb *`mäitama*, *`mäidama* ning selleks tarvitatavat püdelat jahusegu nimetatakse saarte murdes *mädi*. Sõnad *mädi* ja *`mäitama*, *`mäidama* võiksid pärineda ühisest algtüvest, vrd rts *smet*, *smeta* (murd *smeita*, *smäito* jt), kasks *smette*, *smitte*, *smetten*, *smitten*.

Kirjandus

Aamisepp, Julius 1920. Kodune nahaparkimine. Wiljandi: H. Leokese raamatu-kauplus.

ALFE = Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE 3. 2010. Itämerensuomalainen kielikartasto. Läänemeresoome keeleatlas. Ostseefinnischer Sprachatlas. Лингвистический атлас прибалтийско-финских языков. Päätoim. Tuomo Tuomi. 3. osan vastaava toimittaja Vladimir Rjagojev. Toimetus: Anneli Hänninen, Raimo Jussila, Helmi Neetar, Vilja Oja, Seppo Suhonen, Tiit-Rein Viitso, Nina Zaitseva. Kartat: Anneli Hänninen; saksankielinen käännös: Klaas Ph. Ruppel, venäjänkielinen käännös: Vladimir Rjagojev, Nina Zaitseva, vironkielinen käännös: Helmi Neetar

- (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1295, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 159.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- EE** = Eesti Entsüklopeedia. 7, 1994. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EES** = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EEW** = Julius Mägiste 1982–1983. Estnisches etymologisches Wörterbuch. I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMM** = Ennemustitsel Mulgimaal. 2008. Toim. Helju Kaal, Mari Must, Eevi Ross. (= Valimik korrespondentide murdetekste VII.) Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn: Emakeele Selts.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat. I (A–J), 1994–1997. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Mart Mäger, Helmi Neetar, Salme Nigol, Ellen Niit, Vilja Oja, Valdek Pall, Eevi Ross, Aili Univere, Helmi Viires. Käsikirja ühtlustanud ja täiendanud Mari Must. Trükki toimetanud Helmi Neetar, Ellen Niit, Eevi Ross. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- ERL** = Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist 2000. Eesti rahvakultuuri leksikon. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Gutzeit** = Woldemar von Gutzeit 1898. Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands. Nachträge zu A–V. Riga: In Commission bei N. Kymmell.
- Hellquist, Elof 1922**. Svensk etymologisk ordbok. Lund: C. W. K. Gleerups Förlag.
- Itkonen, Erkki 1977**. Die Umwandlung einiger *a*- und *ä*-Stämme zu *e*-Stämmen in Urfinnischen. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 75, 5–30.
- Kettunen, Lauri 1938**. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae V). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kettunen, Lauri 1960**. Itämerensuomalaisten kielten luonteenomaiset piirteet. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 119.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KKS** = Karjalan kielen sanakirja. 4, 1993. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KVVE** = Kuiss vanal Võromaal eleti. 2005. Toim. Helju Kaal, Mari Must, Eevi Ross. (= Valimik korrespondentide murdetekste VI.) Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn: Emakeele Selts.

- Makarov 1990** = Г. Н. Макаров. Словарь карельского языка (Ливвиковский диалект). Карельский научный центр Академии наук СССР. Институт языка, литературы и истории. Петрозаводск: Карелия.
- Nugis, Elmar 1943.** Tähtsamate nahaliikide kodune parkimine: pastlanaha parkimine, kasukanaha parkimine, raagnaha parkimine. Tallinn: Agronoom.
- MPH** = Minevikupärandit Hädemeestelt. 2012. Kogunud Marta Mäesalu. Koost. ja toim. Helju Kaal, Evi Ross. (= Valimik korrespondentide murdetekste VIII.) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- OFSF** = Ordbok över Finlands svenska folkmål. I (A–E), 1982. Red. Olav Ahlbäck. (= Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 1.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- RES** = Rootsi-eesi sõnaraamat. 1979. Koost. Ülev Aaloe, Ilmar Mullamaa, Tiina Mullamaa, Anu Saluäär, Juhan Tuldava, Enno Turkmen. Toim. Henrik Sepamaa. Tallinn: Valgus.
- Saareste, Albert 1924.** Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. I. Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga. Résumé: Du sectionnement lexicologique dans les patois estoniens. I. Analyse avec 60 cartes et 1 esquisse schématique (= Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis. B VI, 1.) Tartu.
- Schiller, Lübben** = Karl Schiller, August Lübben 1877–1917. Mittelniederdeutsches Wörterbuch. I–IV. M. Bremen: J. Kühtmann.
- Sjögren, Andreas Johan 1861.** Livisches-deutsches und deutsches-livisches Wörterbuch. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, bearbeitet von Ferdinand Joh. Wiedemann. St Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- SKES** = Erkki Itkonen, Yrjö H. Toivonen, Aulis J. Joki 1955–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VII. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 2. Tutkimuslaitos „Suomen Suvun” julkaisu III). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SMS** = Suomen murteiden sanakirja. 4, 1994. 6, 1999. (= Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 36.) Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Painatuskeskus/Edita.
- SRNG** = Словарь русских народных говоров. 8, 1972. Академия наук СССР. Институт русского языка, словарный сектор. Ленинград: Наука.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 1–3, 1992–2000. Päätoim. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SVJ** = М. И. Зайцева; М. И. Муллонен 1972. Словарь вепского языка. Академия наук СССР. Карельский филиал. Институт языка, литературы и истории. Ленинград: Наука.

- TVM = Maret Kask, Vilma Kuusk, Liivia Laasimer**, Aino Mäemets, Haide-Ene Rebasoo, Silvia Talts, Linda Viljasoo 1972. Taimede välimääraja. Käsiraamat kõrgemate taimede tundmaõppimiseks. Koost. Vilma Kuusk. Tallinn: Valgus.
- UEW** = Karoly Rédey 1986–1988. Uralisches etymologisches Wörterbuch. Unter Mitarbeit von Marianne Bakró-Nagy, Sándor Csúcs, István Erdélyi, László Honti, Éva Korenchy, Éva K. Sal und Edit Vértes. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Viikberg, Jüri 1980**. Nahaparkimine. – Kodumurre 14. Toim. Heino Ahven. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 63–67.
- Viires, Ants 1975**. Puud ja inimesed. Puude osast eesti rahvakultuuris. Tallinn: Valgus.
- VMS** = Väike murdesõnastik. II, 1989. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Keele ja Kirjanduse Instituut. Toim. Valdek Pall. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Ann Kask, Ellen Niit, Piret Norvik, Vilja Oja, Aldi Sepp, Jaak Simm, Jüri Viikberg. Tallinn: Valgus.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 (1893)**. Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch-Deutsches Wörterbuch. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1976** = Õigekeelsussõnaraamat. Toim. R. Kull, E. Raiet. Tallinn: Valgus.
- ÕS 2013** = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toim. Maire Raadik. Koost. Tiit Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Elektroonilised allikad

- Grimm** = Jacob Grimm, Wilhelm Grimm 1854–1960. Das deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Leipzig: S. Hirzel, auf CD-ROM und im Internet. Ein Projekt des Kompetenzzentrums für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier in Verbindung mit der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften Berlin. <http://woerterbuchnetz.de/DWB/>.
- MTÜ Maavillane koduleht**. <http://www.maavillane.ee/?57>.
- SAOB** = Svenska Akademien Ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.

Sõnavarakogud

- EMSUKA** = Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv Tallinnas Eesti Keele Instituudis.
- SMSA** = Soome murrete sõnaarhiiv Helsingis Kodumaa Keelte Keskuses.

On some dialect words related to hide processing

Vilja Oja

In North Estonian dialects the verb *parkima* covers the whole process of hide processing. In South Estonian dialects *parkma* refers to a procedure where hides were tanned with bark to get leather for footwear and other commodities, whereas for furs the pelts had to be fermented using flour and water, the respective verb being *pesmä*. It is possible that earlier the verb *pesmä* was used in South Estonian dialects in a general sense of ‘tan hides’. The wide sense applies to the *park*-stem in Finnish, Karelian and Votic dialects. The narrower sense ‘treat hides with a tanning substance’ is conveyed by a verb with the stem *park-* in all Finnic languages except Veps and Livonian, where fur processing is referred to by a verb with the stem *peks-* as in South Estonian.

In the insular dialect (Hiiumaa, Western Saaremaa, Muhu), the leather tanning substance and fluid are called *tamm*, with the stem vowel *-e*, *-i* or *-a* (< ‘oak’), while the verb describing the treatment is formed from the same stem. Analogous words occur in Livonian. Fur processing is referred to by the verb *mäitama/mäidama* in these island subdialects and the necessary flour mixture is called *mädi*. The verb *mäitama/mäidama* is probably a Swedish loan, cf. Sw. *smeta*. The etymology of the noun *mädi* is not entirely clear.

Keywords: Estonian dialects, tanning, *tamm*, *mädi*, *mäitama*, *peksma*

Vilja Oja
keeleajaloo ja -teaduse osakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
Vilja.Oja@eki.ee